

Hoogwaterzone: een natuurontwikkelingsgebied voor riet- en moerasvogels in De Wieden

In het noordelijk deel van het reservaat Giethoorn-Wanneperveen (Noordwest-Overijssel) is in 1989 een hoogwaterzone ingesteld. Doel van de hoogwaterzone is wegzijging van water uit het natuurgebied de Wieden naar het aangrenzende landbouwgebied te beperken. Door het hoge peil is een afwisseling ontstaan van riet, grote-zeggenmoeras, wilgestruweel, ruigt en open water. Dit heeft in korte tijd geleid tot de vestiging van veel bijzondere riet- en moerasvogels. De hoogwaterzone kan een voorbeeldfunctie vervullen voor natuurontwikkelingsprojecten die gericht zijn op bijzondere riet- en moerasvogels.

Obe Brandsma

Fig. 1. De Wieden. Ligging van het onderzoeksgebied.

Het natuurgebied de Wieden (fig.1) is een laagveengebied dat bestaat uit plas- en moerassen en omringende veenweidegronden. Het landschap bestaat uit een afwisseling van gras- en rietlanden, sloten en bosopslag. Beheerder van de Wieden is de Vereniging Natuurmonumenten. Ten oosten van de Wieden is, in het kader van de Relatienota 940 hectare aangewezen als reservaat. Hier is het beheer vooral gericht op kritische weidevogels, zoals Watersnip (*Gallinago gallinago*), Slobeend (*Anas clypeata*) en Zomertaling (*Anas querquedula*), en ontwikkeling van bijzondere sloot- en slootkantvegetaties (Brandsma, 1993). Op de slootkanten bevinden zich soorten uit het Dotterverbond en in de sloten zijn soorten uit het Kikkerbeetverbond (Kikkerbeet-Krabbescheer-associatie) aan te treffen. Op het grootste deel van deze natte graslanden is een beheersovereenkomst gesloten of vindt het beheer plaats door de Vereniging Natuurmonumenten. Dit reservaatgebied is onderdeel van de onlangs afgesloten ruilverkaveling Giethoorn-Wanneperveen. De overige gronden in de ruilverkaveling zijn optimaal ingericht voor de landbouw.

Hoogwaterzone

De lagere peilen in het landbouwgebied leiden echter tot een toename van wegzijging en een grondwaterstands daling in het reservaatgebied. Om wegzijging uit

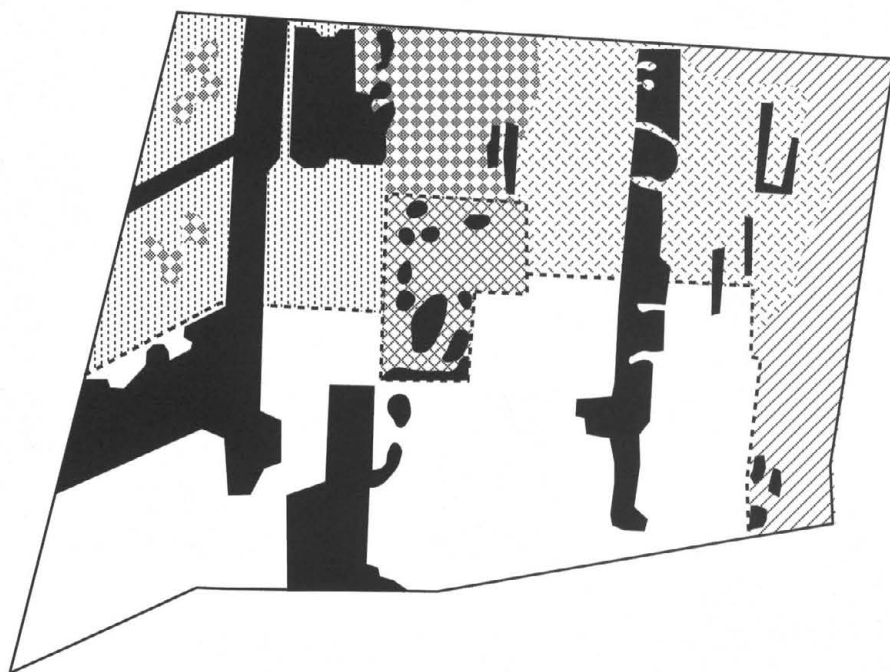
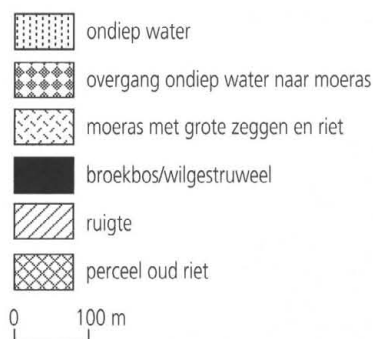

Fig. 2. Biotopen hoogwaterzone

de kern van het reservaatgebied tegen te gaan, is in het najaar van 1989 in het noordelijk deel van het reservaatgebied (fig. 1) een kade aangelegd en is het waterpeil in een zone grenzend aan het landbouwgebied verhoogd tot 30 cm boven boezempeil. De grootte van dit gebied is circa 38 ha. In praktijk betekende dit dat hier ca 80 % van het gebied onder water kwam te staan, variërend van 0 tot ca 60 cm boven maaiveld. In het voorjaar van 1995 is de hoogwaterzone in zuidelijke richting doorgetrokken met een oppervlak van 48 ha. In dit artikel wordt uitsluitend ingegaan op de ontwikkeling in het noordelijk deel van de hoogwaterzone.

Met behulp van een gemaal wordt het peil in de hoogwaterzone gehandhaafd. Via een apart circuit wordt water aangevoerd vanuit het landbouwgebied. Door de instelling van de hoogwaterzone in het noordelijk deel is de grondwater-

stand in het naastliggende reservaatgebied verhoogd met gemiddeld 7 cm. Door het realiseren van een hoogwaterzone zijn de hydrologische effecten van de peilverlaging in het landbouwgebied op het reservaatgebied in belangrijke mate teruggebracht (Landinrichtingsdienst Overijssel, 1994). Bij goed slootonderhoud heeft de hoogwaterzone geen nadelige invloed op de peilen in het landbouwgebied. De wegzijging naar de westelijk gelegen Giethoornse polder is zeer groot. De opgemalen hoeveelheid water is circa 3 miljoen m³ water per jaar.

Biotoop

De huidige hoogwaterzone bestond voorheen uit (natte) graslanden, plaatselijk met rietkragen, afgewisseld met enkele bospercelen en kleinere bosjes. Sinds de instelling van de hoogwaterzone in 1989 staat circa 80 % van het gebied onder water. In een groot deel van het terrein is moerasontwikkeling met vooral riet en grote zeggen op gang gekomen. Daarnaast bestaat een deel uit ondiep open water, een deel uit ruigte en een deel uit ondergelopen broekbos (fig. 2). In dit ondergelopen bos zijn Berk (*Betula pubescens*) en Els (*Alnus glutinosa*) afgestorven en naderhand grotendeels (over ijs) gekapt. De Wilg (*Salix spec.*) heeft zich weten te handhaven.

Broedvogels

In 1987 zijn de broedvogels van het betreffende gebied geïnventariseerd als onderdeel van het weidevogelonderzoek

in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen (Brandsma, 1987). Na instelling van de hoogwaterzone in het najaar van 1989 zijn jaarlijks de broedvogels gekarteerd. Het veldwerk vond jaarlijks plaats tussen eind maart en begin juli. In deze periode werden 7 tot 8 volledige ronden (in de vroege ochtend) afgewerkt. Daarnaast werd in het gebied jaarlijks 1 of 2 keer een nachtronde gehouden. Ook een aangrenzend perceel oud riet (4 ha) werd bezocht.

Bij de kartering in 1987 bleek het gebied voor weidevogels van zeer beperkte waarde. Belangrijkste oorzaak hiervan was de aanwezigheid van bos en bosjes. Deze hebben een versturende werking op weidevogels met uitzondering van de Wulp (*Numenius arquata*) (Brandsma, 1991, 1993). Na instelling van de hoogwaterzone werd het biotoop voor de meeste weidevogelsoorten ongeschikt. In 1990 was een aantal weidevogelsoorten nog wel aanwezig in de nog droge delen van het gebied. In 1991 waren deze soorten definitief verdwenen.

In 1987 broedden Slobeend en Zomertaling met enkele paren in het gebied. Na instelling van de hoogwaterzone nam het aantal broedparen van Slobeend en Zomertaling sterk toe (fig. 3). De laatste jaren is het aantal broedparen van de Zomertaling weer afgenomen. Na instelling van de hoogwaterzone vestigden zich de Krakeend (*Anas strepera*), Kuifeend (*Aythya fuligula*), Wintertaling (*Anas crecca*) en Tafeleend (*Aythya ferina*) in het gebied. Het aantal broedparen van deze soorten nam binnen enkele jaren sterk toe.

De instelling en ontwikkeling van de hoogwaterzone heeft geleid tot vestiging van veel bijzondere soorten en een sterke toename van riet- en moerasvogels (tabel 1). Sinds 1991 broedt hier de Waterral (*Rallus aquaticus*) (1-2 broedparen); sinds 1992 de Roerdomp (*Botaurus stellaris*) (2-3 broedparen), en sedert 1994 ook de Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*) (1-2 broedparen). In 1994 is ook de Blauwe kiekendief (*Circus cyaneus*) tot half mei hier gesignaleerd, waarvan één keer met nestmateriaal, maar tot broeden is het waarschijnlijk niet gekomen. Het Klein waterhoen (*Porzana parva*) is hier zowel in 1992 als in 1995 tijdens nachtronde(n) vastgesteld.

Sprinkhaanrietzanger (*Locustella naevia*) (1-3 broedparen) en Snor (*Locustella luscinioides*) hebben zich hier gevestigd.

Na instelling van de hoogwaterzone in het noordelijk deel van het reservaatgebied Giethoorn-

Waneperveen in 1989 vestigde onder meer de Kuifeend zich in dit gebied (foto: Bert Bos).

Tabel 1. Bijzondere riet- en moerasvogels vóór (1987) en na instelling van de hoogwaterzone (38 ha).

soort	vóór instelling	na instelling					
	hoogwaterzone	1990	1991	1992	1993	1994	1995
	1987						
* Roerdomp	-	-	-	2	2	2	3
Blauwe reiger	-	1	-	1	2-3	3-4	6
* Purperreiger	-	-	4	-	2	1-2	5
* Grauwe gans	-	-	-	0-1	-	1-2	2-3
Canadese gans	-	-	-	-	-	1	-
Nijlgans	-	-	-	1	3	5	6
* Bruine kiekendief	-	-	-	-	-	1-2	1
* Blauwe kiekendief	-	-	-	-	-	0-1	1
Waterral	-	-	1	1	1-3	1	1
Klein waterhoen	-	-	-	1	-	-	1
* Blauwborst	-	-	-	-	2	2	3
Sprinkhaanrietzanger	-	-	1	1	2	3	1
Snor	-	1	1	3	5	6	7
* Rietzanger	3	1	4	6	4	8	12
Bosrietzanger	1	-	1	1	2	2	3
* Baardmannetje	-	-	-	-	-	-	1
Buidelmees	-	-	-	-	-	-	1

* = Rode lijst

aantal

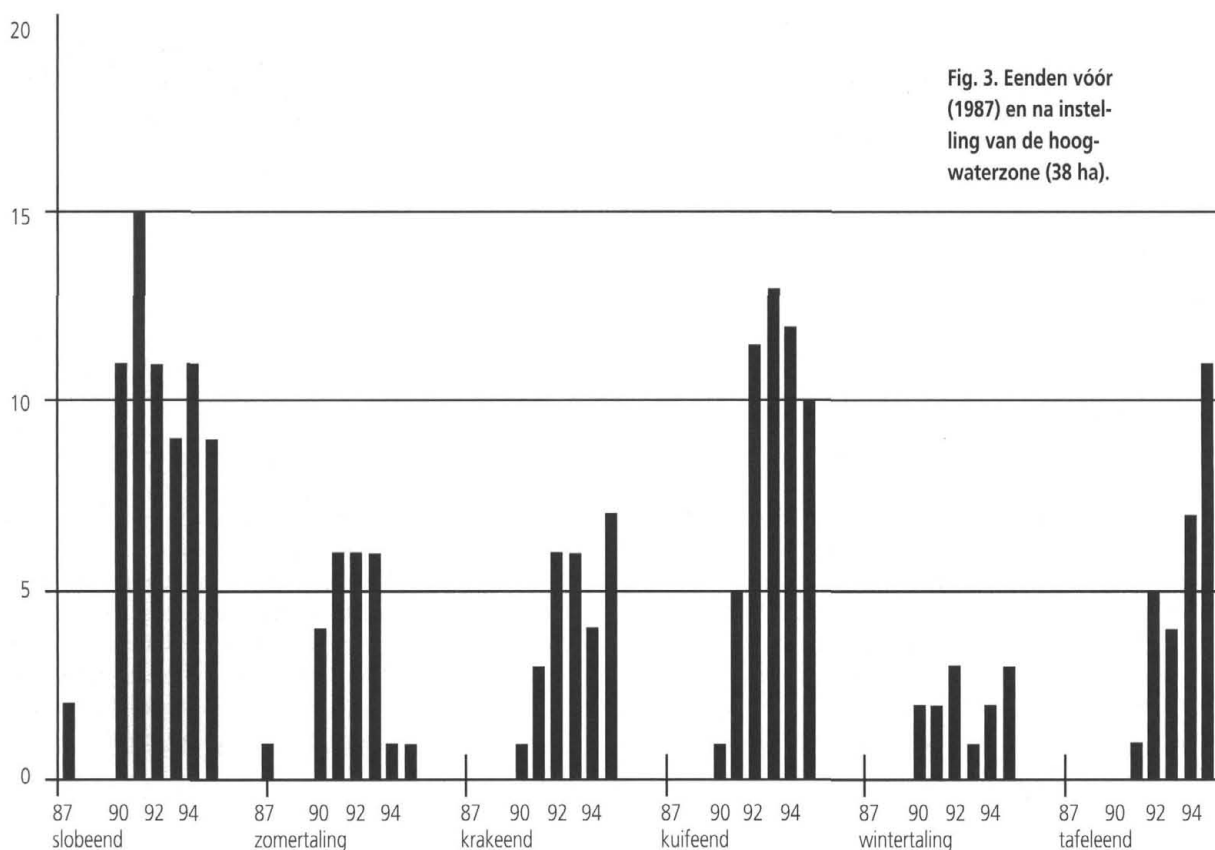

Fig. 3. Eenden vóór (1987) en na instelling van de hoogwaterzone (38 ha).

De Levende Natuur

De hoogwaterzone, een afwisseling van water, Riet, Grote zeggemoeras en wilgestruweel, biedt water- en vogels de nodige rust.

Het aantal broedparen van de Snor is toegenomen tot 7 paar in 1995. De Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) breidde zich uit van 3 tot 8-12 broedparen.

Sinds 1993 heeft de Blauwborst (*Luscinia svecica*) (2-3 broedparen) zich gevestigd. Deze vestiging staat niet op zichzelf. Ook elders in de Wieden heeft de soort zich gevestigd. Met name na 1993 is het aantal broedparen sterk toegenomen (Overdijk, 1995). Een vergelijkbare ontwikkeling heeft zich in de Weerribben voorgedaan (Woets, 1993). In 1995 vestigden zich Buidelmees (*Remiz pendulinus*) (1 paar) en Baardmannetje (*Panurus biarmicus*) (1 paar). In 1994 broedden in wilgestruweel grenzend aan de hoogwaterzone 2 paren van de Buidelmees. In 1995 werd één broedpaar vastgesteld in wilgestruweel in de hoogwaterzone. Broeden van de Buidelmees werd in de Wieden voor het eerst vastgesteld in 1993. In de Weerribben broedde de soort voor het eerst in 1992 (Woets, 1993).

In 1991 vestigde zich de Purperreiger (*Ardea purpurea*) in het wilgestruweel. De soort broedde hier op de grond in enkele pollen oud riet. Tijdens een telling over ijs werden 4 nesten aangetroffen. In 1992 werd broeden niet vastgesteld. In 1993 en

1994 broedden hier 1-2 broedparen. In 1995 werden tijdens een telling over ijs 5 nesten gevonden. De Purperreiger lijkt zich hier definitief te hebben gevestigd. Ook de Blauwe reiger (*Ardea cinerea*) broedt sinds 1990, met een onderbreking in 1991, in het wilgestruweel en breidt zich uit. In 1995 werden 6 broedparen vastgesteld. Opmerkelijk is ook de waarneming van een naaste verwant, de Kwak (*Nycticorax nycticorax*), in 1993. Op 21 mei werd in de hoogwaterzone een volwassen roepende Kwak waargenomen. Broeden kon niet worden vastgesteld.

In 1992 heeft mogelijk voor het eerst de Grauwe gans (*Anser anser*) in de hoogwaterzone gebroed. In 1994 en 1995 heeft de soort hier met zekerheid gebroed (1-3 broedparen). Een exoot, de Nijlgans (*Alopochen aegyptiacus*), die zich in het hele land sterk uitbreidt, broedt sinds 1992 in de hoogwaterzone. Het aantal broedparen neemt sterk toe. Het broeden van de Canadese gans (*Branta canadensis*) betreft ontsnapte exemplaren.

Ook meer algemene soorten breidden zich sterk uit. Het aantal broedparen van de Kleine karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*) nam toe van 6 tot 31 paar. Het aantal broedparen van de Rietgors (*Embe-*

riza schoeniclus) nam toe van 3 tot 17 paar. De Fuut (*Podiceps cristatus*) vestigde zich in 1990 en broedt de laatste jaren met 7 paar in het gebied.

Rietveld

Grenzend aan de hoogwaterzone ligt een perceel oud riet (4 ha) (fig. 2). Dit riet is de laatste 10 jaar, mogelijk zelfs langer, niet gemaaid. Het oude riet weet zich goed te handhaven. Plaatselijk heeft zich wilgestruweel ontwikkeld. In dit rietveld broedden vóór de instelling van de hoogwaterzone incidenteel bijzondere soorten: in 1987 Porseleinhoen (*Porzana porzana*), in 1988 Bruine kiekendief en Grote karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*) en in 1989 Bruine kiekendief, Baardmannetje en mogelijk de Roerdomp. Sinds de instelling van de hoogwaterzone is het aantal bijzondere soorten sterk toegenomen. Jaarlijks broeden hier de Roerdomp, Waterral, Bruine kiekendief en Snor. Sinds 1993 broedt hier ook de Blauwborst.

Conclusies en aanbevelingen

De hoogwaterzone (38 ha) en een aangrenzend rietveld (4 ha) hebben zich ontwikkeld tot een broedgebied voor zeer veel bijzondere vogelsoorten (o.a. Roerdomp, Waterral, Zomertaling, Wintertaling, Slobeend, Bruine kiekendief, Snor, Rietzanger, Grauwe gans, Purperreiger, Blauwborst en Buidelmees). Een groot aantal van deze soorten staat op de Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogels in

Nederland (Osieck & Hustings, 1994). Gezien het beperkte oppervlak is dit zeer opmerkelijk. Als een vergelijking wordt gemaakt met het totale Wiedengebied (circa 5500 ha) in 1995 (Overdijk, 1995), komt dit nog eens extra sterk naar voren. In 1995 bijvoorbeeld broedden er totaal 18 paar roerdompen in de Wieden, waarvan 4 in de hoogwaterzone en het aangrenzende rietveld (42 ha). Het naast elkaar voorkomen van ondiep water, oud riet, (grote zegge)moeras in verschillende stadia, ruigt en wilgestruweel heeft waarschijnlijk geleid tot deze grote verscheidenheid. Met name het grote-zeggemoeras is een successiestadium dat in de Wieden, maar ook in de aangrenzende Weerribben slechts op zeer beperkte schaal voorkomt. Daarnaast is het handhaven van rust in het gebied essentieel.

Op basis van de huidige successiestadia is de verwachting dat het grootste deel van deze bijzondere riet- en moerasvogels zich nog een groot aantal jaren zal handhaven.

De Wieden bestaat grotendeels uit een afwisseling van riet, water, broekbos en natte gras- en hooilanden. De laatste jaren wordt op verschillende plaatsen de verlanding weer opnieuw in gang gezet door het omzetten van broekbos in petgaten. Voor de lange termijn is dit zowel botanisch als (avi)faunistisch zeer kansrijk.

Het verdient aanbeveling om hier gelijktijdig ook nieuw rietzeggemoeras te ontwikkelen voor de korte termijn. Dit kan door percelen oppervlakkig af te gra-

ven (circa 20 tot 40 cm beneden maaiveld) of percelen met een molentje onder water te zetten (circa 20-40 cm beneden maaiveld). De verwachting is dat het naast elkaar voorkomen van verschillende verlandingsstadia tot een veel grotere verscheidenheid van bijzondere broedvogels zal leiden.

Voor enkele laagveengebieden in Nederland, zoals Noordwest-Overijssel (Anon., 1995), de Nieuwe Venen (tussen Nieuwkoopse plassen en Vinkeveense plassen) (Gorter en Piek, 1995) en de omgeving van de Oude Venen in Friesland (Stuurgroep Blauwe Zone, 1993) worden plannen ontwikkeld ter versterking en vergroting en het met elkaar verbinden van de nog resterende laagveemoerasgebieden. Daarnaast worden via natuurontwikkeling op kleine schaal nieuwe natte gebieden gecreëerd. Voor de inrichting van deze nieuwe natuurgebieden (natuurontwikkelingsgebieden) met de doelstelling, een afwisseling van water, riet en verlandingsvegetaties, is het aan te bevelen deze afwisseling ook op lokaal niveau aan te brengen. Naar verwachting leidt dit tot een veel grotere verscheidenheid van bijzondere broedvogels. Dit kan worden bereikt door na verwerving eerst het nodige reliëf aan te brengen en vervolgens het peil omhoog te brengen. Door het aanbrengen van reliëf kan tevens worden gezorgd voor een aantal rustgebieden en zonering ten opzichte van de recreatie. Het plaatsen van een vogelkijkhut op een strategische plaats kan natuurliefhebbers de mogelijkheid bieden deze bijzondere vogelsoorten waar te nemen. De verleiding om het gebied in te trekken zal hierdoor afnemen, zodat de essentiële rust in het gebied blijft gehandhaafd. Vaak zal echter een botanische doelstelling voorop staan (b.v. de ontwikkeling van verlandings- en kwelafhankelijke (schraalland-) vegetaties), omdat hier meer eisen (o.a. waterkwaliteit) aan worden gesteld. Beide doelstellingen zijn echter goed te combineren.

Literatuur

- Anon., 1995.** Perspectief voor Noordwest-Overijssel. Ontwerp Gebiedsgericht beleid. Gemeente Brederwiede, Gemeente Steenvijk, Gemeente IJsselham, Gemeente Zwartsluis, Waterschap Wold en Wieden, Zuiveringschap West-Overijssel, Provincie Overijssel, Ministerie van landbouw, natuurbeheer en visserij. Zwolle.
- Brandsma, O.H., 1987.** Onderzoek weidevogelbeheer in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen. Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Inrichting van de

provincie Overijssel, Zwolle, in opdracht van Directie Beheer Landbouwgronden, Utrecht.

Brandsma, O.H., 1991. Weidevogelbeheer in het relatienotagebied Giethoorn-Wanneperveen. De Levende Natuur 92 (1): 5-12.

Brandsma, O.H., 1993. Weidevogelonderzoek in het relatienotagebied Giethoorn-Wanneperveen 1987-1991. Directie Beheer Landbouwgronden, Utrecht, De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland, Provincie Overijssel, Zwolle.

Gorter, J. & H. Piek, 1995. Natuurontwikkeling bij Natuurmonumenten. De Levende Natuur 96 (5): 150-155.

Landinrichtingsdienst Overijssel, 1994. Monitoronderzoek Giethoorn-Wanneperveen, hydrologische analyse. Zwolle.

Osieck, E.R. & M.F.H. Hustings, 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Technisch rapport 12, Vogelbescherming Zeist, SOVON, Beek-Ubbergen.

Overdijk, O., 1995. Vogels van de rode- en blauwe lijst in 1995 in het natuurmonument "De Wieden". Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Stuurgroep Blauwe Zone, 1993. Project Blauwe Zone. Schets. Provincie Friesland, Leeuwarden.

Woets, D., 1993. Broedvogels in de Weerribben. Aantalsontwikkeling van enkele karakteristieke en/of zeldzame broedvogels in het reservaat tussen 1987 en 1994. De Noordwesthoek 20-4: 1-17.

Summary

A nature development area for birds of reed and swamp in "De Wieden"

The wetland "De Wieden" is located in N.W.-Overijssel. De Wieden is a peat-bog area consisting of lakes, pools, swamps and grasslands. The grasslands of Giethoorn-Wanneperveen are located at the east side of "de Wieden". In this area a re-allotment is realised. As a consequence the water of the nature reserve, with a high water level, flows to the agricultural area, with a low water level. In the autumn of 1989 a high water level, 30 cm above the level in the nature reserve, is established between the nature reserve and the agricultural area. In this so called high water zone a variety of grasslands, ditches and small woods developed in a swamp area with sedges, reed, willow and water. In this small area (38 hectares) a remarkable great number of Red List species appeared, as Marsh Harrier, Bittern, Purple Heron, Greylag Goose, Water Rail, Blue Throat and Sair's Warbler. Probably the great variety at the local level is responsible for this effect. Apart from that it is important that the area is completely inaccessible. If birds of the Red List is one of the targets of nature conservation or nature development, the development of a variety of water levels between 0- 1.00 m above ground level proves to be a success, even in a very small area.

Drs. O.H. Brandsma
Zwollingerkampweg 1
7946 KJ Wanneperveen